

Warszawa, dnia 23 października 2017 r.

KMP.573.26.2017.MK

**Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur
z wizytacji Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich
w Konstancynie Łódzkiej
(wyciąg)**

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192), dalej: OPCAT oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 8-9 sierpnia 2017 r. do Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Konstancynie Łódzkiej (dalej: placówka, ZPiSdN) udali się przedstawiciele Zespołu Krajowy Mechanizm Prewencji (dalej: KMPT lub Mechanizm) w składzie: dr Aleksandra Iwanowska, Rafał Kulas i Marcin Kusy (prawnicy).

Celem wizytacji zapobiegawczej przedstawiciele KMPT było sprawdzenie na miejscu sposobu traktowania nieletnich i dokonanie oceny pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji dokonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę wstępną z pracownikiem zastępującym dyrektora placówki oraz z kierownikiem internatu;
- dokonano oglądu terenu placówki oraz pomieszczeń użytkowanych przez wychowanków, w tym m.in.: sypialni, świetlic, izb przejściowych, izby chorych, klas lekcyjnych, warsztatów, sanitariatów, sali gimnastycznej;
- przeprowadzono na osobności rozmowy z wychowankami;
- zapoznano się na miejscu z wybraną dokumentacją związaną z funkcjonowaniem placówki.

W trakcie wizytacji sporządzono dokumentację fotograficzną.

W pierwszym dniu wizytacji, tj. 7 sierpnia, po rozmowach z nieletnimi, przedstawiciel KMPT poinformował pracownika zastępującego dyrektora placówki oraz kierownika internatu o niepokojącej, jego zdaniem, atmosferze panującej wśród wychowanków

Schroniska. Tego samego dnia, w godzinach nocnych doszło do buntu wychowanków Schroniska dla Nieletnich, w wyniku którego zbiegło 3 chłopców. Wizytujący zapoznali się z nagraniem z monitoringu zdarzenia, przeprowadzili rozmowy indywidualne z wychowankiem, który odmówił ucieczki oraz ujętym przez policję nieletnim, jak i z pracownikami placówki. Sprawa wydarzenia jest monitorowana przez Zespół Mechanizmu.

Po zakończeniu wizytacji analizie poddano dokumenty związane z funkcjonowaniem placówki oraz regulujące prawa i obowiązki wychowanków.

Podczas wizytacji przedstawiciele KMPT dokonali oceny traktowania wychowanków przez personel, legalności i prawidłowości dyscyplinowania, realizacji prawa wychowanków do ochrony zdrowia, edukacji, rekreacji i wypoczynku, swobody praktyk religijnych, kwalifikacji personelu, zapewnionych nieletnim warunków bytowych. W niniejszym raporcie uwzględniono jedynie te kwestie, w których przedstawiciele KMPT stwierdzili nieprawidłowości. Raport zawiera też sygnalizowane problemy o charakterze systemowym wymagające zmiany obowiązującego prawa lub jego stosowania.

2. Charakterystyka placówki

Zakład Poprawczy w Konstantynowie Łódzkim (dalej: Zakład, ZP) to jednostka resocjalizacyjna typu półotwartego, przeznaczona dla 40 chłopców (4 grupy wychowawcze). Przy Zakładzie funkcjonuje również zwykłe Schronisko dla Nieletnich (dalej: Schronisko, SdN), dysponujące 20 miejscami (2 grupy schroniskowe).

W związku z wakacjami, w Zakładzie umieszczonych było 5 wychowanków, zaś w Schronisku – 4. Jeden wychowanek Schroniska przebywał w izbie chorych z powodu nadużywania dopalaczy i drugiego dnia wizytacji został przetransportowany do szpitala w Garwolinie.

Organem prowadzącym oraz jednocześnie organem nadzoru w stosunku do wizytowanej placówki jest Minister Sprawiedliwości.

3. Problemy systemowe

Analiza monitoringu wykazała, iż w placówce personel przeprowadza wobec podopiecznych **kontrole osobiste**, żeby sprawdzić, czy nie posiadają oni przy sobie przedmiotów zabronionych lub potencjalnie niebezpiecznych. Kontrola ta była szczegółowa do tego stopnia, że polegała na ściągnięciu bielizny i robieniu przysiadów w celu

sprawdzenia, czy narkotyki lub inne niedozwolone przedmioty nie są przenoszone przez wychowanków w miejscach intymnych. Dokonywana ona była na korytarzu.

Należy w tym miejscu podkreślić, że kontrola osobista stanowi jedną z najpoważniejszych ingerencji w prawo do prywatności i intymności, a zatem upoważnienia do jej dokonywania nie można domniemywać. Nie może ono także wynikać z aktu niższej rangi niż ustawa. Warto w tym miejscu wskazać na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 października 2013 r. (sygn. akt U 7/12), wydany z wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich, kwestionujący przepisy regulujące kontrolę osobistą cudzoziemców przebywających w strzeżonych ośrodkach lub aresztach w celu wydalenia. W wyroku tym Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że przesłanki dopuszczalności kontroli osobistej człowieka pozbawionego już wolności osobistej nigdy nie mogą być pozostawione prawodawcy podustawowemu. Zawsze wymagają formy ustawy. Obecnie jednak kontrole osobiste w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich przeprowadzane są nie w oparciu o przepisy ustawy, a rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz.U. z 2017 r., poz. 487). Ponadto, rozporządzenie nie wskazuje osób uprawnionych do przeprowadzania kontroli osobistych, przesłanek ich stosowania, jak również środka zaskarżenia na decyzję w tej mierze.

Rzecznik w 2014 r. zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości o podjęcie działań legislacyjnych zmierzających do uregulowania możliwości przeprowadzania kontroli osobistej wychowanków zakładów poprawczych w akcie prawnym rangi ustawowej¹. W dniu 10 grudnia 2015 r. RPO wystąpił do Ministra Sprawiedliwości o poinformowanie, na jakim etapie jest proces legislacyjny w zakresie opisywanych zmian. W swoim wystąpieniu Rzecznik wskazał, że konieczność pilnego uregulowania w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich podniesionych we wcześniejszych wystąpieniach kwestii, jest związana z potrzebą zachowania konstytucyjnego standardu, zgodnie z którym wszystkie ograniczenia praw i wolności powinny mieć formę ustawową². W odpowiedzi Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości zapewnił o uwzględnieniu postulatów Rzecznika w projekcie nowej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich³. Problem ten pozostaje zatem aktualny.

¹ Wystąpienie generalne RPO do MS z dnia 8.04.2014 r., KMP.573.24.2014

² Wystąpienie generalne RPO z dnia 10.12.2015 r. do MS, KMP.573.42.2015

³ Odpowiedź Podsekretarza Stanu w MS z dnia 19.02.2016 r., DL-III-072-34/15

Kolejnym problemem o charakterze systemowym, dostrzeżonym w wizytowanej placówce, jest **przeprowadzanie u wychowanków testów na obecność środków odurzających**. O przeprowadzaniu wyrywkowych testów informowali zarówno nieletni, jak i pracownicy. Należy podkreślić, iż przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2016 r., poz. 1654), dalej u.p.n., nie pozwalają na zobowiązanie nieletniego do poddania się takiemu badaniu. W dniu 30 marca 2015 r. Rzecznik Praw Obywatelskich skierował do Ministra Sprawiedliwości wystąpienie generalne, w którym wskazał, że żadne badanie, niezależnie od stopnia jego skomplikowania, nie powinno być jednak wykonywane bez wyraźnego uprawnienia ustawowego dla osób go wykonujących. Przepisy wykonawcze z kolei winny określać sposób dokumentowania testów i możliwość zweryfikowania ich wyników, które stanowią prawną gwarancję ochrony interesów nieletniego. W piśmie tym Rzecznik zwrócił się do Ministra z prośbą o podjęcie inicjatywy ustawodawczej mającej na celu ustawowe wskazanie podmiotów upoważnionych do przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających i psychoaktywnych w organizmie nieletnich przebywających w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, jak również określenie w aktach wykonawczych warunków i sposobu przeprowadzania tych badań, sposobu ich dokumentowania i weryfikacji. W odpowiedzi z dnia 21 kwietnia 2015 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości przyznał, że dla zapewnienia konstytucyjności uregulowania kwestii przeprowadzania testów na obecność narkotyków, środków odurzających i psychoaktywnych, konieczne jest zawarcie przepisów w akcie prawnym rangi ustawowej.

W placówce monitorowane są m.in. ciągi komunikacyjne, korytarze, klasy, izby przejściowe, izolacyjne i chorych oraz sala widzeń. Należy w tym miejscu wskazać, iż stosowany w placówkach **wideonadzór** prowadzi do ograniczenia prawa do prywatności (art. 47 Konstytucji RP) i realizowany jest jedynie w oparciu o przepisy aktu prawnego o charakterze wykonawczym, nie zaś ustawę. Żaden bowiem z przepisów u.p.n. nie przewiduje stosowania monitoringu w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Narusza to więc wyrażony w art. 31 ust. 3 oraz 41 ust. 1 Konstytucji RP wymóg zachowania ustawowej formy, w przypadku ograniczenia wolności i praw jednostki. Uregulowanie przedmiotowej kwestii w rozporządzeniu nie spełnia standardów konstytucyjnych i wymaga wyeliminowania.

4. Traktowanie

Wychowankowie Zakładu Poprawczego bardzo dobrze ocenili atmosferę w nim panującą, pracę wychowawczą oraz sposób traktowania przez personel. Natomiast nieletni przebywający w Schronisku dla Nieletnich informowali o używaniu przez wychowawców oraz strażników słów powszechnie uważanych za obraźliwe (zamknij mordę, pedał cię zrobił). Jednakże żaden z wychowanków, z którym rozmawiano, nie zdecydował się złożyć oficjalnej skargi przedstawicielom Mechanizmu. KMPT uznaje za niedopuszczalne formułowanie przez personel placówki obraźliwych określeń w stosunku do swoich podopiecznych.

Z rozmów z wychowankami Schroniska wynikało, iż atmosfera wychowawcza w SdN jest niewłaściwa, a stosunki pomiędzy wychowankami a wychowawcami napięte. Stosowanie odpowiedzialności zbiorowej, brak wypracowanych metod postępowania w sytuacjach konfliktowych oraz niewłaściwe, czasami nazbyt emocjonalne, reagowanie kadry na problemy przysparzane przez nieletnich rodzi w wychowankach frustrację i niechęć do współpracy z wychowawcami. Niewłaściwą atmosferę w placówce potwierdziła ucieczka, która miała miejsce w dniach wizytacji, w której uczestniczyli wyłącznie wychowankowie Schroniska, a nie Zakładu, mimo iż po zwolnieniu zabezpieczeń również drzwi do części zakładowej zostały otworzone.

5. Dyscyplinowanie

W rozmowach indywidualnych wychowankowie wskazywali na przypadki stosowania odpowiedzialności zbiorowej. Przedstawiciele Mechanizmu stoją na stanowisku, że nie należy karać nieletnich za czyny, których nie popełnili, gdyż budzi to poczucie niesprawiedliwości, a często i wrogości wobec wychowawcy. Co więcej, odpowiedzialność zbiorowa stoi w sprzeczności z Regułami Narodów Zjednoczonych Dotyczących Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113), które mówią: *Sankcje zbiorowe mają być zakazane* (Reguła 67). *Dyscyplinarne karanie nieletniego powinno być dozwolone wyłącznie w ściśle wytyczonych granicach obowiązującego prawa i regulaminów* (Reguła 70).

Nieletni poinformowali ponadto, iż w przypadku dokonania samookaleczeń są wobec nich stosowane środki dyscyplinujące. Przedstawiciele KMPT nie znaleźli co prawda odzwierciedlenia tej praktyki w prowadzonej dokumentacji, jednakże w opinii wizytujących karanie wychowanka, który dokonał samookaleczenia (szczególnie ze względu na silne napięcie emocjonalne) jest niedopuszczalne. KMPT nie podważa przeciwdziałania samouszkodzeniom instrumentalnym, jednakże podkreśla, że osoba, która nie radzi sobie

z trudnościami, nie może odczuwać dodatkowych dolegliwości ze strony personelu. Podejmowanie zachowań autoagresywnych wskazuje na potrzebę otoczenia danego wychowanka wsparciem i wzmożonymi oddziaływaniami terapeutycznymi.

6. Prawo do informacji

Na tablicach informacyjnych, funkcjonujących w dniach wizytacji grup wychowawczych, brakowało adresów instytucji, do których nieletni mogą się zwrócić w przypadku naruszenia ich praw, w tym do: Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, sędziów rodzinnych. Krajowy Mechanizm Prewencji uważa, że każdemu nieletniemu pozbawionemu wolności należy umożliwić stały dostęp do adresów instytucji, do których mogą się zwrócić w sytuacji, gdy ich prawa nie są przestrzegane. Adresy instytucji powinny znajdować się w ogólnodostępnym i widocznym dla nieletnich miejscu, tak by wgląd do nich nie był uzależniony od decyzji personelu lub innych czynników.

Zgodnie z pkt. 9. procedury pełnienia dyżuru przez pracowników ochrony w izbie przejściowej i szpitaliku „wychowankowie wykonują prace związane z porządkowaniem pomieszczeń budynku administracji oraz przylegającym terenie”. Zdaniem Mechanizmu niedopuszczalne jest, aby chorzy nieletni oraz nowoprzyjęci w okresie rozpoznania osobopoznawczego zobowiązani byli do wykonywania dyżurów porządkowych. W związku z powyższym wizytujący zalecają usunięcie zapisu z procedury oraz wyeliminowanie opisanej praktyki.

7. Personel

Udostępniony wizytującym plan doskonalenia zawodowego pracowników pedagogicznych w latach 2014 – 2018 przewiduje dużą liczbę szkoleń merytorycznych, jak i z umiejętności miękkich. Doceniając bogatą ofertę szkoleniową dla pracowników ZPiSdN, przedstawiciele KMP zwracają uwagę, iż pożądane z punktu widzenia szeroko rozumianej prewencji, byłoby zapewnienie personelowi placówki także szkolenia z zakresu ochrony praw dziecka w prawie międzynarodowym i krajowym, na które wskazuje pkt 85. Reguł Narodów Zjednoczonych Dotyczących Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113) stanowiący, iż „personelowi pracującemu z nieletnimi pozbawionymi wolności, umożliwia się systematycznie szkolenia z zakresu wiedzy i umiejętności zawodowych, w szczególności z psychologii dziecka, pracy socjalnej i wychowawczej z dzieckiem, a także międzynarodowych standardów i norm”.

Zgodnie z adnotacją w księdze ewidencji próśb, skarg i wniosków wychowanków, w 2017 r. wpłynęło jedno zażalenie dotyczące niewłaściwego zachowania wychowawcy w stosunku do nieletniego. Skarga ta została przekazana przez dyrektora ZPiSdN do Rzecznika Dyscyplinarnego przy Łódzkim Urzędzie Wojewódzkim celem wyjaśnienia. Sprawa pozostaje w zainteresowaniu KMPT.

8. Ustalenia niezwiązane z pobytem nieletnich w placówce

W czasie rozmów indywidualnych z nieletnimi przedstawiciel KMPT odebrał sygnały o stosowaniu przez policjantów przemocy podczas przesłuchań i w momencie zatrzymań. Nieletni wskazywali też, że byli przesłuchiwani bez obecności rodzica, opiekuna, obrońcy lub psychologa. Ponadto informowali, że pierwszy kontakt z adwokatami z urzędu mieli dopiero na sali sądowej, co budzi wątpliwości zarówno w kontekście rzetelności obrony, jak i środka służącego ochronie przed torturami. Szczegółowe informacje w tym zakresie przekazane zostały do prowadzenia w odrębnym postępowaniu w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

9. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT przedstawiciele KMP zalecają dyrektorowi Schroniska dla Nieletnich i Zakładu Poprawczego w Konstancynie Łódzkim:

1. Zaprzestanie stosowania odpowiedzialności zbiorowej.
2. Zaprzestanie stosowania środków dyscyplinarnych wobec osób dokonujących samookaleczeń na tle emocjonalnym.
3. Zaprzestanie przeprowadzania kontroli osobistej na korytarzu.
4. Zaprzestanie używania obraźliwych sformułowań wobec wychowanków.
5. Wywieszenie na tablicach informacyjnych w grupach wychowawczych adresów instytucji stojących na straży praw nieletnich.
6. Usunięcie z procedury pełnienia dyżuru przez pracowników ochrony w izbie przejściowej i szpitaliku zapisu dotyczącego dyżuru porządkowego wychowanków.
7. Zapewnienie personelowi szkolenia z zakresu ochrony praw dziecka w prawie międzynarodowym i krajowym.